

wym, gdzie podane są odsyłacze do ortyli. W tych wypadkach procedura poszukiwania jest więc nieco skomplikowana, co jednak nie zmniejsza wielkiego waloru przejrzystego indeksu systematycznego, jaki przygotował G. Buchda. Jest sprawą dyskusyjną, czy niezbędne są w indeksie takie hasła, jak moneta i pieniądz, miary i wagi, chronologia i kalendarz, jako nie wchodzące bezpośrednio w zakres problematyki historycznoprawnej, a należące do historii gospodarczej i nauk pomocniczych historii.

G. Buchda przygotowując indeks systematyczny dla zbioru ortyli z Pössneck, podjął myśl rzuconą przez E. Heymanna³, a jeszcze wcześniej przez G. Kischę, który postulował konieczność opracowania repertorium wszystkich ortyli wydanych w średniowieczu przez sądy wyższe w Lipsku i Magdeburgu, oczywiście po uprzednim przygotowaniu odpowiadających wymogom naukowym wydań najważniejszych zbiorów ortyli. Postulat ten do dziś nie doczekał się realizacji. Niemniej sama inicjatywa jest słuszna a próba jej realizacji dokonana przez G. Buchdę niewątpliwie udana.

WITOLD MAISEL (Poznań)

Władysław Pałucki, *Studia nad uposażeniem urzędników ziemskich w Koronie do schyłku XVI w.*, Instytut Historii PAN, Warszawa 1962, PWN, ss. 313+3 nlb.

Wśród publikacji poświęconych zagadnieniom historycznoustrojowym, jakie ostatnio się ukazały, praca Władysława Pałuckiego zasługuje niewątpliwie na szczególniejszą uwagę, a to zarówno ze względu na temat, jak również ze względu na wykonanie. Jak słusznie zwraca na to uwagę i sam autor (s. 5) — zagadnienie nie doczekało się dotychczas jakiegось choć w części wystarczającego opracowania, zwłaszcza jeżeli chodzi o ten okres czasu, którego dotyczy omawiane studium. O doniosłości problematyki już nie tylko dla zagadnień ustrojowych, lecz także naśólniej pojętych dziejów naszego narodu i państwa nabieramy lepszego wyobrażenia właśnie po zapoznaniu się z treścią tej pracy. Trzeba najpierw podnieść wielką skrupulatność i staranność, z jaką autor zebrał wszelkie wzmianki źródłowe dotyczące omawianych zagadnień. Trzeba było niewątpliwie dołożyć wieloletnich poszukiwań zarówno w materiałach źródłowych, jak i w odpowiedniej literaturze, by zebrać tak obfity plon, jaki stanowi osnowę tej pracy. Ale też dzięki temu czyta się tę pracę z wielkim zainteresowaniem, połączonym niekiedy nawet z pewnego rodzaju przyjemnością, jaka towarzyszy zapoznawaniu się z dobrą anegdotą, bo i takiego materiału w pracy nie brakuje, chociaż wcale nie szkodzi to jej najściślejszemu naukowemu charakterowi.

We wstępie autor informuje, że badania swe ograniczył w zasadzie do stosunków XV i XVI w., sięgając do czasów wcześniejszych tylko w wyjątkowych wypadkach, a mianowicie wskazujących „na dynamikę rozwojową czy też zanik określonego uposażenia urzędniczego” (s. 6). Opuszczenie stosunków okresu wcześniejszego (piastowskiego) stara się autor uzasadnić tym, że do tego czasu mało jest stosunkowo źródeł i że: wskutek tego niewiele dałoby się nowego o nich powiedzieć. Jednakże z poglądem tym trudno się pogodzić i trzeba tu zaraz zaapelować do autora o rozszerzenie badań także na ten wcześniejszy okres; rezultatem będzie nie tylko naświetlenie wcześniejszych stosunków, ale chyba także uzupełnienie i lepsze podbudowanie tego, co znajdujemy w omawianej tu pracy.

Wyłączył też autor z zakresu swego obecnego badania sprawy dotyczące uposażenia urzędników koronnych i nadwornych, a także starostów, nadmienając

³ Die Schöffenspruchsammlung der Stadt Pössneck, t. II, s. 33.

jednakże, iż sprawami tymi ma zamiar zająć się w osobnej pracy. Z grupy właściwych urzędników (dygnitarzy) ziemskich, tj. wojewodów, kasz'elanów, podkomorzych, a także chorążych i wojskich, którym w zasadzie są te badania poświęcone, wyłączył autor dalej urzędników sądowych (w ścisłym słowa tego znaczeniu, tj. z pominięciem podkomorzych), gdyż ci otrzymywali za swe czynności wynagrodzenie pochodzące z kar i opłat sądowych.

Jeżeli chodzi o podstawę źródłową, to trzeba tu zwrócić uwagę na wypowiedź autora (s. 8), w której zaznacza on, że ze względu na zbyt obszerny materiał, jaki przedstawiają księgi sądowe grodzkie i ziemskie (nie publikowane), nie zostały one uwzględnione w tej pracy. Jest to okoliczność dość istotna, gdyż — także zdaniem autora — materiał ten dla tego rodzaju problematyki, jakiej dotyczy omawiana praca, jest szczególnie wartościowy i dostarczyłby niewątpliwie sporo cennych informacji, które — zgodnie z przewidywaniami autora (s. 9) — mogą spowodować potrzebę pewnej rewizji wypowiedzianych w pracy poglądów.

Pewne *novum* wniósł autor do tej pracy także pod względem jej konstrukcji. Podzielił on mianowicie całość elaboratu na dwie części, z których pierwsza stanowi część ogólną, będącą jakby podsumowaniem tego, co jest zawarte w bardziej szczegółowym ujęciu w części drugiej. Autor sam zaznacza, że taka konstrukcja ma pewne ujemne strony, a mianowicie potrzebę powtarzania pewnych wypowiedzi lub też stosowania wielu stosunkowo odsyłaczy, przeważnie z pierwszej części do drugiej, a uogólnienie wyników szczegółowych badań wydaje się i celowe, i potrzebne, a dyskusji może chyba tylko podlegać kwestia, czy powinno ono być umieszczone na początku pracy, czy też na końcu. Przez zastosowanie w pracy pierwszej z wymienionych możliwości autor pragnął zapewne podkreślić większą doniosłość tych ogólniejszych wyników swych badań.

W układzie materiału został zastosowany w obu częściach system terytorialny, tzn. według głównych dzielnic Polski XVI w., oparty na porządku, jaki został przyjęty w *Źródłach dziejowych* A. Pawińskiego, A. Jabłonowskiego i I. Baranowskiego. Jeżeli chodzi o część szczegółową, to pominięto w niej uposażenie urzędników ziemskich Prus Królewskich, a to ze względu na bardziej nowożytny czas powstania tych uposażeń.

Trudno tu podawać jakiegoś dokładniejszego streszczenia wywodów tej pracy. Trzeba tylko ogólnie stwierdzić, że na ogół autor postępował bardzo oględnie przy formowaniu swoich wypowiedzi i zawsze starał się oprzeć je na pewnym materiale źródłowym. Niewiele więc spotyka się takich uwag, które nasuwałyby potrzebę dyskusji czasem jednakże to się zdarza. Tak np. można mieć wątpliwość, czy wspomniane na s. 55 strawne, wypłacane wojskim w czasie pełnienia przez nich obowiązków (przebywania na zamku) można traktować jako uposażenie. Nie bardzo też jest jasne, dlaczego „dość wcześnie i energicznie prowadzona kolonizacja na prawie niemieckim” (s. 64) miała się przyczynić do zmniejszenia się liczby dóbr królewskich w Wielkopolsce. Wątpliwy jest także domysł (oparty na przypuszczeniu A. Wolffa), że na uposażenie wojewodów płockich składały się także kary pieniężne pobierane od chłopów. Osobnej dyskusji wymagałaby chyba uwaga autora, wypowiedziana w zakończeniu (s. 289) odnośnie do różnic stanowych w obrębie szlachty polskiej.

Trzeba też w końcu zwrócić uwagę na niedostateczną korektę tej publikacji. Otok bowiem wykazanych błędów drukarskich spotyka się sporo innych. Dla przykładu zob. s. 229 przyp. 149, gdzie czytamy: *colloquiorum*, *prae'atarum*, *tribunaus* itd. Także w spisie źródeł drukowanych winno być chyba: *Akty odnosiaszczijes'a*, a nie: *otnosiaszczichsja*.

Do pracy dodano także jako aneks tekst jednego dokumentu z Metryki Koronnej z 1576 r. oraz streszczenie francuskie pracy. Zdaje się jednak, że przydałoby się tu także streszczenie w języku rosyjskim, a to zarówno ze względu na tematykę, jak i ze względu na powoływany materiał źródłowy. Przyczyniłoby się to do ułatwienia szerszego korzystania z tej cennej pracy.

WOJCIECH HEJNOSZ (Toruń)

S. Kuraś, *Ordynacje i ustawy wiejskie z Archiwów Metropolitalnego i Kapitułnego w Krakowie 1451—1689*. Dodatek: A. Kielbicka, *Ustawa wsi Zederman starostwa rabsztyńskiego z r. 1694*, Oddział PAN w Krakowie, Materiały Komisji Nauk Historycznych nr 3, Kraków 1960, ss. 129.

Tom niniejszy jest owocem żmudnych poszukiwań. Wydawca przejrzał bardzo obszerne zespoły, co najmniej kilkaset tomów akt. Pracę tę wykonał z dużą starannością. Wynika to m. in. z różnorodności ogłoszonych przezeń aktów.

Uposażenie biskupa krakowskiego było bardzo bogate i np. obejmowało w XV w. przeszło dwieście wsi. Obszerne były także posiadłości innych instytucji kościelnych¹. Źródła ogłoszone przez S. Kurasia przynoszą obszerne informacje o położeniu dużej części chłopów małopolskich². Na tym polega znaczenie wydawnictwa. Składają się na nie akty różnego rodzaju. Są tu liczne ordynacje biskupie oraz uchwały kapituły krakowskiej regulujące ciężary chłopskie. Często mają one charakter instrukcji dla administratorów posiadłości. Liczne są także wyroki biskupie dotyczące powinności chłopskich. Ponadto znajdujemy tu także inne akty, jak wyrok królewski w sprawie chłopskiej, dobrowolne [?] ugody chłopów co do wysokości ciężarów, postulat kleru na sejm, dyspozycje pańszczyzną na rzecz osób trzecich.

Uwagę zwraca fakt, że wydawca znalazł tylko jeden wólkierz, mianowicie wsi Krzyżanowice z 1504 r., i to wydany za zgodą prepozyta krzyżanowickiego jako pana pa. rymonialnego³. Można wyciągnąć z tego wniosek o niewielkiej roli samorządu wiejskiego w dołrach kościelnych oraz o rozmiarach podporządkowania sobie gromady wiejskiej przez feudałów.

Wydaje się, że do zakresu publikacji nie należy wyjątek z wizytacji biskupiej z 1598 r. w parafiach Kielce, Ilża i Bodzentyn (ogłoszony pod nr 65). Akt z 1659 r. dotyczący powinności sołtysów i chłopów z parafii Czarny Dunajec przy konserwacji budynków kościelnych wymaga objaśnień. Powinności te nie wynikały z poddaństwa, jak można by mylnie przypuszczać. Czarny Dunajec nie był własnością kościelną, lecz królewszczyzną⁴. Kościół parafialny w tej wsi został zbudowany w 1602 r. przez sołtysów i chłopów okolicznych wsi⁵. Na tej podstawie gromada

¹ S. Inglot, *Stan i rozmieszczenie uposażenia biskupstwa krakowskiego w połowie XV wieku*, Lwów 1925 r. 110; A. Pawiński, *Polska XVI wieku*, t. III, Warszawa 1886, s. 71—84, tabela po s. 70.

² Poza terenem Małopolski leżał obszerny klucz pabianicki kapituły krakowskiej, często wymieniany w opublikowanych aktach.

³ Taże wydawnictwo S. Kutrzeby i A. Mańkowskiego, *Polskie ustawy wiejskie XV—XVIII w.*, Archiwum Komisji Prawniczej t. XI, Kraków 1938, nie zawiera żadnych wólkierzy wsi kościelnych z terenu Małopolski.

⁴ J. Rafacz, *Wieże i ustrój Podhala nowotarskiego za czasów dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1935, wg indeksu i mapa.

⁵ J. Kantor, *Czarny Dunajec*, Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, t. LX, cz. 2, Kraków 1907, s. 29, 181.